

## • PERSONÁLIE •

### ELEONÓRA PETROVIČOVÁ

## Štátnik a politik Milan Hodža

Slovenskí politickí predstavitelia pred rokom 1918 vyvíjali politickú činnosť zvyčajne popri svojich občianskych povolaniach. Len výnimočne sa objavuje jedinec už od svojej mladosti s jasne vytýčeným cieľom – byť profesionálnym politikom. Medzi takéto osobnosti nepochybne patrila významný politik a štátnik Milan Hodža.

Narodil sa 1. februára 1878 v Sučanoch, neďaleko od Martina, centra vtedajšej slovenskej politiky, v rodine evanjelického farára. Jeho otec Ondrej bol bratom významného predstaviteľa štúrovskej generácie – jedného z vodcov Slovenského povstania v rokoch 1848 – 1849 a člena Slovenskej národnej rady – Michala Miloslava Hodžu. Národné cítenie, záujem o vzdelávanie, angažovanosť v politike a schopnosť obetovať sa pre svoje ideály boli príznačné pre celý hodžovský rod. Dedičstvo predkov Milan Hodža v plnej miere rozvinul a naplňal počas celého svojho života. Proslovenské postoje ho priviedli už počas gymnaziálnych štúdií do konfliktu s učiteľmi a k vynútenej zmene školy. Stredoškolské štúdiá úspešne zavíril v roku 1896 na neumeckom gymnáziu v rumunskom Sibiu.

Významným prínosom pre rozvoj Hodžových novinárskych a politických predpokladov bolo štúdium na budapeštianskej univerzite v rokoch 1896 – 1898, ktorá ho oslovila akademickou slobodou prejavu. Jeho vzdelanostný záber podstatne prekračuje rámec právnickej fakulty, keďže sa okrem práva zaujíma o históriu, sociológiu, filozofiu a politické vedy. Študuje diela Ludwiga Gumplowicza, Rudolfa von Iheringa, Gustáva Ratzenhofera, Lasalla, Marxa, Stirnera, T. G. Masaryka, ale aj popredných maďarských politikov, akými boli Kossuth, Deák, Szechenyi.

Prostredníctvom žurnalistickej činnosti sa Hodža dostáva do kontaktu s politickým dňom v Rakúsko-Uhorsku na konci 19. storočia. Vo svojich článkoch verejne prejavuje svoje názory na postavenie slovenského národa v habsburskej monarchii. Novinársky krst zažíva v *Slovenských listoch* a v *Ludových novinách*, kde sa učí základným princípom a zákonitostiam politickej žurnalistiky a prakticky sa oboznamuje s úrovňou slovenského čitateľa, pre ktorého sa rozhodol písať. Prispieva aj do *Hlasu* (1898 – 1904), časopisu mladej generácie, s ktorou ho spájajú viaceré názorové postoje k činnosti vtedajšieho martinského vedenia slovenskej politiky. Pôsobenie v *Slovenskom denníku* sa pre Hodžu stáva nielen praktickou previerkou novinárskej zručnosti a pohotovosti, ale získava aj prvé vydateľské skúsenosti. Ako parlamentný spravodajca *Buda-pesther Abendblattu* sa dostáva do blízkosti vysokej politiky. Má možnosť konfrontovať svoje novinárske skúsenosti s prácou vtedajšej budapeštianskej žurnalistickej špičky, vrátane editorskej činnosti, na ktorú sa systematicky pripravoval.

Vydávanie vlastných novín – *Slovenského týždenníka* – od roku 1903 predstavuje pre neho výbornú prípravu pred nástupom na dráhu aktívneho politika v uhorskom parlamente. Boli to práve Hodžove články v *Týždenníku*, názory, stanoviská a postoje, ktorými upútal budúcich vo-

ličov. Jeho pôsobenie v *Slovenskom týždenníku* prináša do slovenskej žurnalistiky demokratický aktivizmus a ľudovosť, pričom dokázal čitateľom zrozumiteľne formulovať nielen svoje, ale sprostredkovať aj cudzie myšlienky. Ako rodený žurnalista a politik už v mladom veku pochopil, že tlač mu umožní najúčinnšie osloviť verejnosť v prospech svojho politického programu.

Slovenské národnopolitické hnutie na prelome storočí reprezentovala ako jediná Slovenská národná strana. V rámci nej sa začínajú v tom čase postupne vytvárať nové ideové prúdy, dobovo nazývané „odtienky“. Formuje sa mierne opozične ladený slovenský katolícky prúd a na slovenskú politickú scénu prichádza radikálnejšie liberálno-pokrokový orientované zoskupenie sformované okolo časopisu *Hlas*. Ich predstavitelia nesúhlasia so stavom slovenskej politiky, predovšetkým s volebnou pasivitou strany, v ktorej zotrvala od roku 1884. Navrhujú martin-skému vedeniu Slovenskej národnej strany prechod k politickej aktivite. Výsledkom pohybov v slovenskej politike bolo okrem iného aj to, že Slovenská národná strana sa od roku 1901 zúčastňuje volieb do uhorského snemu. Parlamentná pôda sa stáva aj miestom na spoluprácu s poslancami nemaďarských národov, v dobovej terminológii národností, v Uhorsku. Vzájomné kontakty ešte viac podporilo založenie Snemovej národnostnej strany a jej Národnostného klubu v roku 1905.

V parlamentných voľbách v roku 1905 Hodžu zvolili za poslanca uhorského snemu voliči Kulpínskeho okresu vo Vojvodine. Na parlamentnú pôdu vstupuje už ako plnokrvný „homo politicus“ s charizmatickými črtami, sugestívny rečník, vynikajúci novinár a publicista. To mu umožňovalo, aby na uhorskom sneme obhajoval nielen záujmy slovenskej politiky, ale zapojil sa v širšom kontexte aj do spolupráce nemaďarských národností v Uhorsku v rámci Národnostného klubu. Tam začína rokovať o spolupráci s politikmi nemaďarských národností Rumunmi, Srbmi a Nemcami.

Hodžovo politické myslenie sa formovalo nielen pod vplyvom rôznych ideových prúdov, akými boli napríklad konzervativizmus, liberalizmus, socializmus, ale aj v ostrej konfrontácii s reálnou uhorskou politikou. Vďaka tomu už v počiatočných svojich politických kariéry v podmienkach Rakúsko-Uhorska postupne nachádzal a nastoloval vlastné riešenia slovenskej otázky, často sa výrazne odlišujúce od oficiálnych postojov Slovenskej národnej strany.

Hodžov národnopolitický program bol v jeho „hlasistickom období“ pomerne jednoduchý. Pri rešpektovaní integrity Uhorska a jeho ústavy, pravda, za predpokladu jej demokratizácie, rátať s možnosťami rozvoja národností. Boj proti maďarizácii a za národné požiadavky sa usiloval naplniť sociálnym obsahom, najmä zápasom za hospodárske posilnenie a emancipáciu slovenského roľníctva spod maďarskej nadvlády. V ďalšom období nasledoval u neho posun k organizovaniu a formovaniu agrárneho hnutia. Bol tvorcom politickej koncepcie slovenského agrárneho hnutia, ktorú presadzoval na stránkach *Slovenského týždenníka*. Poslanecká a žurnalistická činnosť predstavujú v tom čase prirodzené prepojenie jeho pôsobenia na verejnosť, a tak sa postupne stáva jedným z najvplyvnejších slovenských politikov.

Výnimočnú pozornosť venoval M. Hodža pozemkovej reforme. Požadoval bezpodmienečný prevod veľkostatkárskej a cirkevnej pôdy do roľníckeho vlastníctva. Spôsoby realizácie prevodu podľa jeho koncepcie boli však veľmi umiernené a vychádzali v ústrety predovšetkým vtedajším agrárnym podnikateľom. Limity Hodžovho programu pozemkovej reformy súviseli nepochybne s objektívnymi možnosťami slovenského národnopolitického hnutia v tomto období.

Vo svojom poslaneckom období (1905 – 1910) sa usiloval okrem iného aj o prebudovanie Slovenskej národnej strany na masovejšom základe. Navrhoval zapojiť do aktívneho politického života zámožnejšie vrstvy roľníctva, keďže roľníci tvorili prevažnú časť slovenského obyvateľ-

stva. Agrárne hnutie chcel postaviť na masovú bázu „zhora“, reformovaním Slovenskej národnej strany. Realizácia týchto zámerov si však vyžadovala čas, menej kompromisov a taktizovania, ale predovšetkým bolo potrebné vybudovanie zázemia „zdola“. V tom bol úspešnejší bývalý vodca hlasistov Pavol Blaho, ktorý sa so svojimi spolupracovníkmi orientoval na praktickú stránku agrárneho hnutia – zakladanie hospodárskych spolkov a družstiev pre roľníkov, pričom spolupracoval s českými a moravskými organizáciami a aplikoval ich skúsenosti na západnom Slovensku.

Od vstupu Milana Hodžu do uhorského parlamentu bola jeho politická kariéra, napriek čiastkovým neúspechom, na vzostupe a stal sa rešpektovaným politikom. Zvykol si pohybovať sa vo víre vysokej politiky, čo ho do určitej miery dostávalo do mimoriadneho postavenia v rámci príslušnosti k Slovenskej národnej strane. Možnosť riešenia slovenskej otázky v Rakúsko-Uhorsku videl Milan Hodža po černovskej tragédii v roku 1907 tiež v spolupráci s „belvederskou dielňou“ následníka trónu Františka Ferdinanda, od ktorého očakávali najmä politici nemaďarských národností v Uhorsku nové – federatívne štátoprávne usporiadanie monarchie. Hodža svoje kontakty s následníkom trónu udržiaval aj v čase, keď už nebol poslancom uhorského snemu. Významným dôkazom toho je memorandum o novom usporiadaní ríše, smerujúce k vytvoreniu federalizovaného štátu, ktoré predložil Františkovi Ferdinandovi spolu s rumunským politikom Juliom Maniu koncom roku 1911.

Aj keď sa vedenie Slovenskej národnej strany stavalo k týmto Hodžovým aktivitám skepticky, napokon po audiencii podpredsedu strany u následníka trónu v marci 1913 jeho belvedersku orientáciu akceptovalo. To sa premietlo aj do Výkladu programu Slovenskej národnej strany v nasledujúcom roku.

Milan Hodža, známy svojimi paralelnými scenármi riešenia slovenskej otázky, akceptoval česko-slovenskú vzájomnosť ako jednu z orientácií slovenskej politiky pri hľadaní spojencov. Prínos videl v rozvoji českého agrárneho hnutia, jeho politicko-hospodárskych pozíciách a možnostiach ich využitia pre zámery budovania slovenského politického agrarizmu. S českou pomocou Hodža založil aj nové periodikum Slovenský denník.

Milan Hodža a priori neodmietať ani slaviofilskú, proruskú orientáciu slovenskej politiky preferovanú martinským vedením SNS. Na rozdiel od S. H. Vajanského, J. Škultétyho a ďalších predstaviteľov martinského centra však odlišoval nedemokratické cárske samoderžavie od pozitívneho vplyvu ruskej kultúry – či slovanskej spolupatričnosti prezentovanej na začiatku 20. storočia v podobe neoslavizmu.

Ani jednu z uvedených orientácií slovenskej politiky však Milan Hodža jednoznačne nepresadzoval, ale pružne dával prednosť tým, ktoré v danej politickej realite – či už jednotlivo, alebo v kombináciách – poskytovali najviac možností presadzovať slovenské národné záujmy.

Nevynechal ani spoluprácu s demokratickými maďarskými politikmi, akými boli významný predstaviteľ Strany nezávislosti L. Mocsáry a skupina okolo sociológa O. Jásziho, ktorí odmietať násilnú maďarizáciu. Vo vzťahu k nemaďarským národnostiam Jászi navrhoval uskutočňovať program v súlade s Národnostným zákonom z roku 1868.

V roku 1910, keď sa schýľovalo k parlamentným voľbám, nastala pre vedenie Slovenskej národnej strany zložitá situácia, s ktorou nemalo skúsenosti.

Pre slovenskú politiku sa objavila možnosť volebného dohovoru – paktu s vládnymi stranami v tom zmysle, že slovenskí kandidáti dostanú vo vybraných volebných okresoch garanciu zvolenia a naopak, slovenskí voliči budú v ďalších okresoch hlasovať za kandidátov vládnych strán vystupujúcich s požiadavkou všeobecného volebného práva. K takémuto riešeniu viedli sloven-

ských politikov aj vcelku racionálne úvahy, že by nebolo vhodné trieštiť sily na príliš početné kandidatúry, ale sústrediť ich na tie volebné okresy, v ktorých majú slovenskí kandidáti reálne vyhliadky na víťazstvo, poistené ešte navyše politickými dohodami.

Priebeh volieb do uhorského snemu v roku 1910 a ich výsledky však ukázali, že slovenská politika urobila volebným paktom chybný krok a utrpela porážku. Boli zvolení len traja kandidáti s programom Slovenskej ľudovej strany – P. Blaho, F. Skyčák a F. Juriga. Milan Hodža, ktorý kandidoval v Senickom a Vrbovskom okrese, zvolený nebol, nakoľko uhorské úrady zablokovali účasť slovenských voličov. Túto prehru Milan Hodža veľmi ťažko znášal. Dokázal však prehodnotiť svoje názory na formovanie slovenského politického agrarizmu a v spolupráci s prakticky orientovaným Pavlom Blahom a jeho „skalickým agrárnym hnutím“ založili 18. februára 1912 v Budapešti centrálny orgán slovenských spolkových družstiev – Ústredné družstvo pre hospodárstvo a obchod. Jeho predsedom sa stal Pavol Blaho. Milan Hodža tak svoju dovtedajšiu víziu o budovaní politickej strany na agrárnej báze „cestou zhora“ doplnil o akceptovanie Blahovej „cesty zdola“, teda postupné pretváranie družstevníctva na politickú organizáciu.

K najvýraznejšej zmene v prospech agrarizmu došlo v programovej orientácii strany, keď sa na jar 1914 dostala agrárna politika na popredné miesto v činnosti Slovenskej národnej strany so zámerom ochraňovať stavovské, hospodárske a sociálne záujmy roľníkov. Slovenská národná strana, ktorá bola dovtedy predovšetkým stranou inteligencie – advokátov, kňazov a učiteľov začala meniť svoj vnútorný charakter a stávala sa, povedané slovami Milana Hodžu, roľnícko-demokratickou.

Vypuknutie vojny a nástup do vojenskej služby zabránili Milanovi Hodžovi vo verejnej politickej a novinárskej činnosti. Prestal vychádzať *Slovenský týždenník* aj *Slovenský denník*. Hodža, dlhé roky zvyknutý vyjadrovať svoje politické názory verejne, sa ocitol v mimoriadne ťažkom položení. Istým východiskom od roku 1915 sa pre neho stáva pobyt vo Viedni, kde ako vojak chorvátskej cenzúry mal možnosť stretávať sa so svojimi predvojnovými politickými partnermi. Bolo to obdobie mnohých rozhovorov, premýšľania a úvah, na ktorých základe hľadal riešenie slovenskej otázky nielen počas vojny, ale hlavne po nej. Súčasne si na viedenskej univerzite rozširuje a prehĺbuje svoje vzdelanie a získava doktorát z filozofie.

Milan Hodža začal znova verejne prejavovať svoje politické názory v tlači až v roku 1918, keď sa obnovilo vydávanie *Slovenského týždenníka*. Vo svojich článkoch analyzuje dobovú politickú situáciu a hľadá z nej východisko. Odporúča vedeniu slovenskej politiky prechod od vynútenej pasivity k politickej aktivite. Vysoko oceňuje Mikulášsku rezolúciu z 1. mája 1918, v ktorej predstavitelia slovenskej politiky prvý raz verejne požadujú „*bezpodmienečné uznanie práva na sebaurčenie všetkých národov, nielen za hranicami našej monarchie, ale aj národov Uhorska, teda aj uhorskej vetvy československého kmeňa*“.

V septembri 1918 Hodža v *Slovenskom týždenníku* vyzýva slovenských politikov a vedenie Slovenskej národnej strany na konštituovanie Slovenskej národnej rady ako legitímneho orgánu zastupujúceho slovenský národ. Na jej ustanovenie 30. októbra 1918 nadväzovalo prijatie Martinskej deklarácie, ktorou Slováci rozhodli o vytvorení spoločného štátu s Čechmi.

Hodža pricestoval do Turčianskeho Sv. Martina z Budapešti až po deklaračnom zhromaždení 30. októbra 1918 v noci a na jeho návrh sa ešte urobili úpravy textu Martinskej deklarácie pred jej uverejnením. Ďalšie dva týždne zostal pracovať v Martine pri ústrednej Slovenskej národnej rade. Bol dôverne zasvätený do všetkých problémov, ktoré v prvej polovici novembra boli nastoľované vedeniu SNR, pomáhal ich riešiť. Okrem iného mu pripadla úloha skoncipovať v mene SNR odpoveď na pozdravný telegram Slovenskej národnej rade od predsedu Maďarskej národ-

nej rady grófa M. Károlyiho, ktorou slovenská politika položila poslednú bodku za existenciou Slovenska v bývalom Uhorsku. Uviedol v nej, že „*Slovenská národná rada, ktorá sa pripojila k Česko-Slovensku, privíta spoluprácu Česko-Slovenskej republiky s Maďarskou ľudovou republikou na medzinárodnej báze*“.

Károlyiho vláda však nebola ochotná vzdať sa dobrovoľne integrity bývalého Uhorska, a preto SNR nemohla prevziať moc na Slovensku pokojnou cestou, ako to bolo v Čechách. Vojenský zásah Károlyiho vlády donútil Hodžu opustiť Turčiansky Sv. Martin a odcestovať do Prahy, kde ho už čakal mandát poslanca Národného zhromaždenia a miesto predsedu zahraničného výboru.

Od vzniku Česko-Slovenska sa začína kvalitatívne nová etapa Hodžovej politickej a žurnalistickej činnosti, keď sa ťažisko jeho pôsobenia presúva do politickej sféry. V nových podmienkach nadobúda aj Hodžovo politické myslenie nové dimenzie. Na rozdiel od Rakúsko-Uhorska, kde bolo jeho postavenie pri obrane národných záujmov jednoznačné, v novej politickej konštelácii sa dostáva Milan Hodža paradoxne do zložitejšej situácie. Očakáva sa od neho už nielen pôsobenie v prospech Slovákov a Slovenska, ale aj obhajoba záujmov československého štátu.

V Prahe sa Hodža zdržal iba nakrátko a už 24. novembra sa nachádza spolu so štyrmi čl. dôstojníkmi v Budapešti, kde podľa inštrukcií predsedu čl. vlády Dr. Kramára mal zabezpečiť odvolanie maďarského vojska zo Slovenska a následne pripraviť finančnú a administratívnu likvidáciu s maďarskou vládou. S výnimkou obdobia vlády Maďarskej republiky rád 21. 3. – 1. 8. 1919, pôsobil Hodža v Budapešti od sklonku novembra 1918 do konca roku 1919.

Kým v prvom prípade čl. vyslanec M. Hodža pôsobil v Budapešti pod hlavičkou šéfa Česko-slovenskej likvidačnej komisie, pri druhom príchode do Budapešti tu vystupoval ako delegát Č-SR čl. vojenskej misie, ktorá mala byť súčasťou medzidohodovej vojenskej komisie v Budapešti. Dôležitým poslaním Hodžovej misie bolo, v tomto prípade, pomôcť čl. politickým, vládnym i vojenským kruhom zorientovať sa v zložitej vnútropolitickej situácii v Maďarsku, kde „červený“ teror vystriedal teror „biely“, ktorý v mnohom ten predchádzajúci predstihol.

Do druhej československej vlády – červeno-zelenej koalície od 6. decembra 1919 do mája 1920 – bol Hodža kooptovaný ako minister pre zjednotenie zákonov a organizácie správy. Nasledujúce dva roky sa venoval predovšetkým agrárnemu hnutiu.

Po vzniku Československa sa Hodžovo úsilie o budovanie politickej strany na agrárnom základe začína postupne naplňovať. Republikánska strana roľnícka sa v roku 1922 zlúčila s českými agrárnikmi do celoštátnej Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu. V nových podmienkach sa stáva vysokým funkcionárom strany a súčasne aj jej najvyšším predstaviteľom na Slovensku. Príležitosť realizovať svoje predstavy o politickom agrarizme dostáva aj ako minister poľnohospodárstva. Najskôr v rokoch 1922 – 1925 v „celonárodnej koalícii“ Antonína Švehlu a neskôr v období 1932 – 1935 vo vláde Jana Malypetra v „československo-nemeckej koalícii“. Obidve tieto obdobia boli poznačené hospodárskou krízou. Rozdiel medzi nimi bol však v tom, že pri prvej etape Hodžovho ministerského pôsobenia bola kríza na ústupe, kým pri jeho druhom nástupe na post ministra poľnohospodárstva sa držala na vrchole a v štátoch strednej Európy pretrvávala aj v ďalších rokoch.

Len málo politikov prichádzalo do vlády na funkciu ministra tak dobre pripravených ako Milan Hodža. On mohol v ministerskom kresle plne zúročiť svoje predchádzajúce skúsenosti z budovania agrárneho hnutia na Slovensku, nachádzajúc vhodných partnerov v českých agrárnych politikoch. Boli to predovšetkým jeho teoretické znalosti a politicko-organizačné schopnosti, ktoré mu umožňovali presadzovať svoje zábery v tomto rezorte.

Predstaviteľ vládnej agrárnej strany Milan Hodža sa ako minister poľnohospodárstva nachádza v podstatne zložitejšej situácii, než iní slovenskí politici patriaci do opozičných autonomistických strán. Jeho pozícia mu síce umožňuje pôsobenie v prospech Slovenska a Slovákov, ale súčasne ho prioritne zaväzuje obhajobou celoštátnych záujmov, pričom musel brať do úvahy aj záujmy svojej strany. Preto nie vždy bola kritika jeho činnosti od oponentov zo Slovenska opodstatnená. Na druhej strane si ale treba uvedomiť, že Hodžovo politické myslenie a jeho konanie bývali často zložité, zámerne zahmlené a prerušované, aby neskôr aj za cenu rôznych kompromisov dokázal presadzovať svoje zámery. Milan Hodža bol nepochybne politik s bohatými skúsenosťami z politickej praxe – majster zákulisných rokovaní a neočakávaných kombinácií. Mal predsa za sebou uhorskú politickú školu!

Podľa Hodžu bolo pre zvýšenie prosperity slovenského poľnohospodárstva a pozdvihnutie úrovne obyvateľstva slovenského vidieka potrebné uskutočniť predovšetkým – prerozdelenie pôdneho fondu, poskytnúť roľníkom vzdelanie a možnosť získania lacného úveru. V tomto duchu sa po jeho nástupe do funkcie ministra začína intenzívnejšie realizovať na Slovensku pozemková reforma. Jej zámerom bolo najmä vybudovať vrstvu stredných roľníkov, ktorá bola pod vplyvom niekdajších uhorských pomerov iba slabo zastúpená. Z Hodžovej iniciatívy preto vzniká v Trenčianskych Tepliciach Štátny pozemkový úrad, ktorý mal organizačne zabezpečovať priebeh reformy a urobiť tak štrukturálny prelom vo vývoji slovenského poľnohospodárstva.

Mimoriadnu pozornosť venuje Hodža budovaniu odborného poľnohospodárskeho školstva, rôzne zameraným agrárnym ústavom, knižniciam a inštitúciám, ktoré pomáhali rozvíjať slovenský vidiek. Hodžovi išlo hlavne o to, aby sa vzdelanie dostávalo čo najširším vrstvám vidieckej mládeže. Dôležitú úlohu v týchto súvislostiach zohrávala Zemedelská rada, ktorá udeľovala štipendiá a zabezpečovala kvalitnú hospodársku prax. Pre slovenské potreby slúžila Ústredná slovanská poľnohospodárska knižnica v Bratislave. Z Hodžovej iniciatívy vzniklo v roku 1924 v Prahe celoštátne vedecké výskumné centrum Československá akadémia poľnohospodárska, ktorá si získala vo svete vynikajúce renomé.

Hodža ako minister poľnohospodárstva a potom v rokoch 1926 – 1929 minister školstva sa venoval aj ďalším agendám, ako boli medzinárodný obchod, financie, menšinová politika, vzťahy medzi štátom a cirkvami a v neposlednom rade aj zahraničným vzťahom. To bol aj jeden z dôvodov Hodžovej demisie v roku 1929, keď mu minister zahraničných vecí vytýkal zasahovanie do svojho rezortu.

Aj keď sa Milan Hodža na istý čas z vysokej politiky „vzdialil“, zostával v povedomí verejnosti stále ako významný politik. Všeobecné uznanie vtedajšej spoločnosti sa prejavilo aj v podobe rozsiahleho zborníka *Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník*, ktorý vyšiel v Prahe v roku 1930. Prispeli do neho jeho priatelia, domáci i zahraniční politickí spolupracovníci a ďalšie významné osobnosti tej doby. Ku zborníku začali postupne vychádzať jednotlivé zväzky obsahujúce výber z Hodžovho žurnalistického, politického a vedeckého pôsobenia pod názvom *Články, reči, štúdie*.

Návrat do aktívneho politického života znamenal pre Milana Hodžu znova cestu na politické výslnie. V druhej etape jeho pôsobenia v poľnohospodárskom rezorte (1932 – 1935) bola situácia v poľnohospodárstve podstatne iná. Bolo to v čase, keď sa poľnohospodárstvo podobne ako celé hospodárstvo nachádzalo v hlbokkej kríze. Riešenie krízy videl Hodža v európskej a celosvetovej regulácii agrárnej výroby, ktorá by zohľadňovala stredoeurópske pomery – a to nielen v kvantitatívnej oblasti, ale aj pri živočíšnych a rastlinných druhoch. To by podľa Hodžu poskytlo aj možnosť rozšírenia vývozu agrárnych produktov z Československa do štátov západ-

nej Európy. Tie však svoje potreby zabezpečovali po skončení prevej svetovej vojny lacnejším dovozom zo zámoria.

Minister Hodža ako skúsený politik nadväzoval na predchádzajúce aktivity svojho rezortu, ale súčasne hľadal aj vlastné východiská. S pomocou poradcov, spolupracovníkov, skúsených odborníkov na ministerstve poľnohospodárstva a iných národohospodárov na území celého štátu pripravoval rôzne varianty návrhov na riešenie závažných ekonomických a sociálnych problémov. Takýmto významným zásahom štátu do hospodárstva bolo vládne nariadenie o obilnom monopole, na ktorého základe štát vykupoval od roľníkov za jednotnú, vopred dohodnutú cenu poľnohospodárske plodiny a uskladňoval ich v novopostavených veľkoskladoch.

Na Hodžov podnet – v súvislosti so Slovenskom – uskutočňuje Československá akadémia poľnohospodárska analýzu agrárnej produkcie a vznikajú vedecké práce o tzv. náhradných plodinách, ktoré ústia do legislatívnych opatrení. V ich zmysle sa zvýhodňujú roľníci, ktorí sa rozhodli pestovať náhradné plodiny. Pod vplyvom uznávaných slovenských národohospodárov Hodža podporuje aj výstavbu agrárneho priemyslu spojeného s prvovýrobou. Východiská pre riešenie krízy sa usiloval Milan Hodža hľadať nielen v domacom, ale aj v medzinárodnom kontexte, keď svoju koncepciu hospodárskej politiky prezentuje napríklad na porade delegátov Medzinárodného agrárneho bureau, nazývaného tiež Zelená internacionála, v novembri 1932 v Prahe.

Aj keď sa obidve etapy jeho pôsobenia v kresle ministra poľnohospodárstva vyznačovali zložitou hospodárskou situáciou, Hodža dokázal, že v agrárnej problematike bol na vysokej profesionálnej úrovni. Sústredil okolo seba odborníkov, s ktorými sa usiloval presadzovať svoju koncepciu politického agrarizmu. Možno povedať i doložiť, že agrárne hnutie bolo organicky spojené s celou jeho politickou kariérou.

Svoj politický vrchol však dosahuje obsadením postu ministerského predsedu koncom roka 1935. Prijíma podmienku kontinuity vládnej zostavy, ako aj program a úlohy formulované svojím predchodcom – išlo o podporovanie záujmov priemyslu a poľnohospodárstva, ochranu pracovného trhu pred špekulantmi, hľadanie odbytových možností pre domácu produkciu, udržanie rozpočtovej rovnováhy a stabilnej meny nenarušenej opatreniami potrebnými na obranu štátu.

Spolu s funkciou predsedu vlády získava dočasne poverenie viesť aj ministerstvo zahraničných vecí. Túto príležitosť využíva na rokovania o hospodárskej a politickej spolupráci s politikmi štátov strednej Európy. Cieľom jeho „stredoeurópskeho plánu“ bolo získať na hospodársku a politickú spoluprácu štáty „Malej dohody“, Rakúsko i Maďarsko a sformovať tak vzťah „Strednej Európy“ (ako priestoru medzi Nemeckom a Ruskom) k veľmociam, predovšetkým k Nemecku, Taliansku a Sovietskemu zväzu. Zhodnotenie Hodžových rokovaní z januára a februára 1936 však nebolo priaznivé. Hlavným odporcom jeho „stredoeurópskeho plánu“ bola jednoznačne nemecká zahraničná politika, keďže Berlín sa už pripravoval na rozhodný mocenský prienik do strednej Európy.

V oblasti štátoprávného usporiadania a celkového pozdvihnutia Slovenska Hodža zastával názor, že najschodnejším riešením pre Slovensko je vstup slovenských politikov do vládnych štruktúr, čo im umožní nastoľovať a presadzovať slovenské požiadavky. So zámerom dostať do vlády aj politikov z Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany, vstúpil v roku 1936 do rokovania s hlinkovcami, avšak obdobne ako začiatkom dvadsiatych rokov k dohode nedošlo, nakoľko Hodža nemal možnosť splniť požiadavky HSĽS na autonómiu.

Keďže centralizmus neumožnil vytvorenie vyvážených vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, Hodža predkladá v roku 1938 v rámci národnostného štatútu návrh na ustanovenie slovenského snemu a rozšírenie právomocí samosprávnych orgánov. Vláda pristupuje aj k prípravám na

udelenie autonómie Podkarpatskej Rusi a Hodža takisto hľadá vhodné spôsoby, ktorými by vo väčšej miere zainteresoval nemeckú menšinu na rozhodovaní o vývoji Československa. Podpora vplyvu sudetonemeckých strán mala tvoriť protiváhu voči aktivizujúcej sa Henleinovej strane, ktorá nemala záujem na konštruktívnej spolupráci.

Hodžova koncepcia však neuspela popri silnejšej zostave dobových politických síl, a tie rozhodli podpísaním Mníchovskej dohody z 30. septembra 1938 o anektovaní časti území československého štátu. Hodža s takýmto postupom nesúhlasil a na protest odstupuje už 21. septembra 1938 z funkcie premiéra. Po odstúpení pohraničných území Nemecku, na ktorom sa dohodol Hitler s francúzskou a britskou vládou, podobne ako už pred ním prezident Beneš opúšťa aj Hodža republiku.

Po ročnom pobyte vo švajčiarskom Lausanne prichádza Hodža do Paríža, aby spoločne so Štefanom Osuským, ktorý odmietol uznať zánik Československa, a preto ho francúzska vláda aj naďalej považovala za československého oficiálneho predstaviteľa, organizovali zahraničný odboj.

Slovenská emigrácia sa usilovala o vytvorenie nových vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, o nové štátoprávne usporiadanie s autonómiou pre Slovensko po obnovení Československa. To však Beneš odmietal Slovensku priznať a usiloval sa Osuského aj Hodžu za každú cenu odstaviť z ich pozícií v zahraničí. Základnou diplomaciou vznikol Národný výbor s nepatrnými právomocami, avšak na čele s Benešom, ktorý tak uprednostnil osobné záujmy a zmaril Osuského zámer vytvoriť dočasnú exilovú vládu v Paríži s podstatne väčšími právomocami.

Hodžovu požiadavku na zastúpenie slovenských autonomistov v Národnom výbore Beneš odmietol. Na to reagoval Hodža založením Slovenskej národnej rady 22. novembra 1939 v Paríži, združuje v nej slovenskú politickú reprezentáciu a zasadzuje sa o jej spoluprácu s Národným výborom, čo Beneš takisto odmietol, keďže sa nechcel deliť, o vedenie odboja a naďalej presadzoval líniu jednotného československého národa.

V snahe vyhnúť sa obvineniam zo separatizmu, transformuje Hodža začiatkom roka 1940 Slovenskú národnú radu na Česko-Slovenskú národnú radu (Č-SNR) a na spoluprácu pribral aj niekoľkých Čechov nespokojných s Benešovou politikou. Na ustanovujúcej schôdzi Hodža kritizoval neustanovenie dočasnej vlády, nedostatočné zastúpenie Slovákov v Československom národnom výbore, odmietanie spolupráce ČSNV so slovenskými politikmi. To zapríčiňovalo aj problémy pri tvorbe armády a nepriaznivý ohlas na Slovensku. Ustanovenie Č-SNR Hodža oficiálne oznámil Benešovi 6. februára 1940 a vyzval ho na rokovanie o spolupráci.

Neúspech v rokovaníach a symbolická funkcia podpredsedu štátnej rady v ČSNV Hodžu neuspokojili a v jeseni 1941 sa rozhodol ísť za americkými krajinami. Napriek srdečnému prijatiu a úspešnému prednáškovému turné po Spojených štátoch, na ktorom Hodža prezentoval svoje predstavy o povojnovej integrácii strednej Európy, ako aj riešenia vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, neboli slovenskí krajanovia jednotní v názoroch na povojnové usporiadanie Československa. Záujem o Hodžovu koncepciu a vedecké štúdie prejavil aj Štátny departament a miesto vedeckého pracovníka ako profesorovi Univerzity Komenského mu ponúkla Univerzita v Yale vo svojom Inštitúte pre medzinárodné vzťahy. Zhoršovanie zdravotného stavu mu však nedovolilo pokračovať v jeho zámeroch a 27. júna 1944 po dlhodobom liečebnom pobyte na Floride zomiera.

Rozsiahla písomná pozostalosť, ktorú po sebe zanechal Milan Hodža, je súčasťou základov modernej slovenskej politológie ako samostatnej vednej disciplíny. Vo svojom diele však uplatňuje aj hľadiská sociologické, národohospodárske, demografické aj geopolitické, a tým zaraďuje

slovenskú problematiku do medzinárodných súvislostí. Jeho mimoriadne jazykové znalosti mu dávali možnosť priamych kontaktov, či už pri diplomatických rokovaníach, ako aj v prístupe k literatúre. Uvedomuje si, ako uvádza slovenský historik a politológ Juraj Fabian, že k rozsiahlemu komplexu politických vzťahov a vývojových procesov treba pristupovať na základe vedeckých rozborov a analýz. Takýto vedecky fundovaný prístup k problematike je najspoľahlivejšou oporou formovania optimálnych politických koncepcií a realizácie politiky ako „umenia možného“, čo sa premieta v jeho celoživotnom diele, ktoré sa uzatvára exilovou publikáciou *Federation in Central Europe* z roku 1942.